

ONTWERPEN IN DE GEZONDHEIDSZORG: STIJL ALS ONMISBAAR HULPMIDDEL

Ontwerpen
voor een totaalervaring

INLEIDING

“Mensen zeggen dat het alleen een effect op de geest heeft. Dat klopt niet. Het heeft ook een effect op het lichaam. Hoe weinig we ook weten over de manier waarop we worden beïnvloed door vormen, kleuren en licht, één ding is zeker: ze hebben werkelijk een fysiek effect. Variërende vormen en heldere kleuren bij objecten die aan patiënten worden gepresenteerd, zijn een wezenlijk hulpmiddel bij het herstel.”

Florence Nightingale, *Notes on Nursing: What it is and what it is not*
(London: Harrison, 1860), p.84

De koningin van de verpleegkunde, Florence Nightingale, was zich goed bewust van de kracht die de omgeving in de gezondheidszorg heeft. Nu, meer dan anderhalve eeuw later, is de patiëntgerichte zorgverleningsfilosofie van Nightingale opnieuw relevant in de architectuur- en designtrends in zorgomgevingen.

We evolueren weg van puur utilitaristisch design in de gezondheidszorg naar een aanpak waarbinnen gevoelens een belangrijkere plaats krijgen. Deze nieuwe aanpak erkent dat design het humeur kan beïnvloeden, een bepaalde sfeer kan oproepen en het gedrag kan sturen, zodat patiënten sneller genezen en zich beter voelen.

Deze whitepaper onderzoekt het concept van de ‘helende zorgomgeving’ die functionaliteit filtert door de lens van design in plaats van omgekeerd. Verder verkent de whitepaper hoe ontwerpers en architecten van zorgomgevingen dit in de praktijk kunnen verwezenlijken.

De huidige evolutie in het design van zorgomgevingen maakt deel uit van een bredere tendens in commerciële en openbare gebouwen, waarbij het thema ‘welzijn’ centraal staat. Hoe sneller, drukker, efficiënter en geavanceerder onze samenleving wordt, hoe verder we verwijderd raken van de natuur en hoe groter het verschil tussen onze levensstijl en het natuurlijke ritme wordt. Slechte voedingsgewoonten, een gebrek aan fysieke beweging, te weinig daglicht en schone lucht, steeds vaker voorkomende én gevaarlijke psychologische en maatschappelijke verschijnselen zoals depressie en de zogenaamde ‘eenzaamheidsepidemie’: het zijn slechts enkele voorbeelden van problemen die architectuur en design willen aanpakken. Want het ontwerp van een gebouw kan veel van deze aspecten verbeteren.

Toen ze het over de toekomst van architectuur had, haalde de befaamde architecte Amanda Levete een citaat van Jackie Daly aan: “De dagen van het gezichtsloze, monolithische kantoorblok zijn voorbij”.¹ Maar wat komt er in de plaats van deze vertrouwde structuren? Het antwoord: omgevingen die het leven bevorderen en het welzijn van de mens verbeteren.

¹ Jackie Daly, ‘Architecture touches on what it is to be human’, *Financial Times*, *How to Spend it*, 17 October 2020, p.41.

PLANETREE DESIGN

“Biofilie: [het] idee dat mensen een aangeboren neiging hebben om verbondenheid met de natuur en andere levensvormen op te zoeken.”²

De bouwsector en designwereld blijven niet onberoerd door de wereldwijde klimaatactiebeweging. Onderzoek naar nieuwe, circulaire materialen, verantwoorde materiaalwinning en emissieloze productieprocessen ... het zijn maar enkele aspecten die duidelijk aangeven dat we steeds meer met het milieu bezig zijn. Op het vlak van interieurdesign blijkt dit verhoogde milieubewustzijn uit het feit dat we steeds vaker kiezen voor duurzaamheid en dat de grens tussen buiten en binnen vervaagt. Hierbij speelt biofilie een belangrijke rol.

Biofiel design

Biofiel design erkent de gezondheids- en welzijnsvoordelen van omgeven worden door de natuur. Het ‘brengt de buitenwereld naar binnen’ door planten en groen een plek te geven in een gebouw, naast andere natuurelementen zoals hout.

² Encyclopædia Britannica, ‘Biophilia Hypothesis’,

<https://www.britannica.com/science/biophilia-hypothesis>

Meestal geldt dat wat goed is voor het milieu, ook goed is voor de mens. En hoewel de al aangehaalde duurzaamheidstrends universeel gelden voor moderne gebouwen, biedt een zorgomgeving meer mogelijkheden (en/of uitdagingen) dan andere gebouwtypes om voor verandering te zorgen met behulp van design. Dit komt niet alleen door de sterk uiteenlopende behoeften van specifieke patiëntengroepen, maar ook door de vele functies die binnen één zorgcentrum kunnen bestaan. Een helende zorgomgeving creëren is dus altijd een contextspecifiek proces.

Het concept van een 'helende omgeving' vindt zijn oorsprong in Planetree-design. Het Planetree-model werd in de jaren 1970 bedacht om een meer patiëntgerichte aanpak voor de gezondheidszorg te promoten. Het model omvat negen pijlers: menselijke interactie, patiënten meer slagkracht geven met informatie en voorlichting, het belang van familie en vrienden erkennen, spiritualiteit, een menselijke toets, kunst inzetten, ruimte voor aanvullende therapieën, het belang van voeding en voedingswaarden erkennen, en fysiek design.³ Elk van deze aspecten wordt, afzonderlijk en gecombineerd, ingezet om de genezing te bevorderen en te vergemakkelijken. Binnen dit model is het mooie van fysiek design dat het elk van de andere Planetree-pijlers een 'thuis' biedt.

De kwaliteit van de verstrekte zorg staat nog steeds voorop, maar het ontwerp van het gebouw kan een belangrijke rol spelen in hoe patiënten deze zorg ervaren.

Er bestaat steeds meer onderzoek naar de positieve effecten van holistisch design in de gezondheidszorg. Die voordelen hebben niet alleen betrekking op de patiënten: naast meer tevreden patiënten en minder afhankelijkheid van medische middelen en personeel, wordt ook melding gemaakt van meer tevreden medewerkers en minder personeelsverloop. Bovendien maakt dit soort design het gemakkelijker om waardevolle talenten aan te trekken. Daardoor worden helende omgevingen omschreven als een 'slimme investering'.⁴

³ Healthcare Design Magazine,

'Twenty-five Years of Planetree Design', 31 August, 2003.

<https://www.healthcaredesignmagazine.com/architecture/twenty-five-years-planetree-design>

⁴ E.R.C.M. Huisman, E. Morales, J. van Hoof, H.S.M. Kort, (2012). 'Healing environment: A review of the impact of physical design factors on users', *Building and Environment*, 58, p.70.

THERAPEUTISCHE DESIGNPRINCIPES

Het overkoepelende doel van therapeutisch design is stress wegnemen.

Gezondheidsproblemen veroorzaken van nature stress en angst. Logisch, want in de meest extreme gevallen zijn ze een kwestie van leven en dood. Uiteindelijk komt niemand voor zijn of haar plezier in een ziekenhuis terecht.

Een ontwerp dat een totaalervaring biedt in de gezondheidszorg, maakt gebruik van de invloed die onze omgeving heeft op de manier waarop we met deze omgeving interageren. Anders gezegd heeft zo'n ontwerp een specifiek effect tot doel: het wil bepaalde gevoelens oproepen.

Een patiëntgericht perspectief keert de relatie om tussen de instelling en de opgenomen patiënt, tussen 'gezaghebber' en 'onderdaan'. Deze tegenstellingen wijzen op een duidelijk machtsonevenwicht dat nadelig is voor de patiënt, die (soms letterlijk) zijn of haar leven in de handen van de arts legt. Therapeutisch design wil deze wanverhouding rechtzetten en de patiënt centraal plaatsen. Een van de belangrijkste manieren waarop dit gebeurt, is door de patiënt of zorgontvanger een comfortabel 'thuisgevoel' te geven in de zorginstelling. ('Huiselijkheid' is als subtrend aan een duidelijke opmars bezig binnen het design van zorgomgevingen.)

Gezondheidszorg | 5

Toch is het belangrijk om op te merken dat er voor professionele omgevingen, zoals medische instellingen, nog steeds bepaalde verwachtingen bestaan. Als een ziekenhuis niet aan deze verwachtingen voldoet, heeft dit net het omgekeerde effect: in plaats van gemoedsrust voelen patiënten onrust. Ze voelen zich niet veilig in een ruimte die niet geschikt lijkt voor het doel van de zorginstelling, net zoals ze zich liever niet laten opereren door een chirurg in een vuile tuinbroek met aarde onder zijn nagels. Op dezelfde manier mag de esthetiek niet ten koste gaan van hygiëne, infectiebeheersing en duurzaamheid. Dus:

Stress succesvol verlagen in zorgomgevingen is deels afhankelijk van een gebouwoontwerp dat geloofwaardigheid en gevoeligheid in balans houdt.

Een blauwdruk voor een holistisch ontworpen zorginstelling kan bijvoorbeeld de volgende elementen omvatten:

- de autonomie en onafhankelijkheid van de gebruikers bevorderen;
- een link met de buitenwereld creëren;
- fysieke en mentale veiligheid bieden;
- voor comfort zorgen;
- orde, structuur en duidelijkheid bieden.

In de volgende hoofdstukken bespreken we hoe het ontwerp van een gebouw dit kan verwezenlijken.

AANPAK MET TWEE LUIKEN

De toekomst van gebouwen in de gezondheidszorg ligt niet in één vast ontwerpsjabloon vervangen door een ander.

Afgestemd op specifieke groepen

Hoewel veiligheid en hygiëne cruciaal zijn in elke zorginstelling, hebben bepaalde patiëntengroepen specifieke behoeften. Een omgeving met een creatief, uitgekiend design kan hieraan voldoen. Beginnende dementie kan bijvoorbeeld het gedrag van een persoon op een complexe manier veranderen, waardoor hij of zij minder vlot en stabiel beweegt. Patiënten of bewoners die moeilijk op een rechte lijn kunnen lopen, hebben vaak een hulpmiddel nodig om door een hal te wandelen. Een creatieve oplossing die breekt met de traditie binnen zorginstellingen, is relingen vervangen door vast tapijt met duidelijke 'trampsporen' in een contrastkleur die langs de randen van de vloer lopen. Zo'n visueel referentiepunt helpt de persoon in het veilige midden te blijven. Contrastkleuren kunnen ook mogelijke gevaren duidelijk helpen aan te geven, zoals trappen.⁵ Dit kan bijzonder nuttig zijn voor patiënten met dementie, die soms een verminderd dieptezicht hebben.

Kinderen hebben ook specifieke behoeften waarmee we rekening moeten houden, zoals stimulatie en entertainment tijdens lange

⁵ DSDC, 'Colour and Contrast',

<https://dementia.stir.ac.uk/design/good-practice-guidelines/colour-and-contrast>

wachttijden. Omdat ze vaak te jong zijn om een mondelinge uitleg over waarom ze in een zorginstelling zijn te begrijpen of accepteren, is het uiterst belangrijk dat kinderen zich rustig en comfortabel voelen in de instelling en dat deze een warme, uitnodigende omgeving biedt waarin kinderen niet angstig worden. Voor kinderen die een langdurige medische behandeling nodig hebben, is er nog een bijkomende kwestie: hun ontwikkeling. Kinderen ontwikkelen zich razendsnel en dus moet de zorgomgeving hen de mogelijkheden en ruimte bieden om zich verder te ontplooiën tijdens hun verblijf. Het innovatieve ontwerp van het Emma Kinderziekenhuis in Amsterdam bootst bijvoorbeeld een dorpje na, inclusief 'dorpspleinen', een bioscoop, klaslokalen en loungeruimtes waar kinderen computerspelletjes kunnen spelen. Elke zone heeft een eigen pictogram. Bovendien zijn deze pictogrammen in de vloerbedekking verwerkt, zodat de jonge patiënten gemakkelijker hun weg vinden. Zelfs kinderen die nog niet kunnen lezen, begrijpen zo waar ze naartoe moeten.

Het grootste verschil tussen woonzorgcentra of rusthuizen en andere zorginstellingen, is het feit dat hun bewoners er vaak voor de rest van hun leven verblijven. Bij zo'n permanent verblijf is het zeer belangrijk dat de omgeving huiselijk aanvoelt: kan een koud, steriel plastic meubel niet worden vervangen door een vertrouwd, gezellig en net zo functioneel alternatief? Als oudere bewoners de mogelijkheid krijgen om meubels of andere voorwerpen uit hun woning mee te nemen, voelen ze zich veilig en comfortabel in een vertrouwde omgeving en verwerken ze een stukje van hun identiteit in hun nieuwe verblijf. Kleurcodering is ook een

belangrijk element in zulke omgevingen: zou u dag in, dag uit met een bepaalde kleur in uw omgeving kunnen leven, en dat jarenlang? Ramen, een blik op de buitenwereld en een ruim gezichtsveld zijn in deze context ook belangrijk, vooral omdat veel bewoners niet meer mobiel zijn en het gebouw slechts zelden (of zelfs nooit) verlaten.

Gebouwdynamiek

Wie een helende omgeving wil creëren, moet de zorgomgeving normaliseren en de-institutionaliseren. Een essentieel aspect hiervan is dat de patiënten het gevoel krijgen dat zij als individu nog steeds belangrijk zijn, dat ze nog steeds deel uitmaken van de maatschappij, zelfs nu ze (soms voor een lange periode) uit hun normale dagelijkse routine zijn getrokken.

Een harmonieus design kan dit gevoel van continuïteit oproepen door aandacht te besteden aan de gebouwdynamiek: het houdt rekening met hoe de gebruikers van een ruimte met deze ruimte interageren en hoe de werking van de verschillende zones in een gebouw kan worden verbeterd.

Ruim gesproken zijn er vijf primaire soorten dynamiek in een zorginstelling: ontvangen, bewegen, verbinding maken, concentreren en heropladen.⁶ Deze werkwoorden beschrijven de primaire functie van bepaalde ruimtes of zones en waarvoor de gebruikers (bezoekers, patiënten en/of personeel) deze gebruiken. Voorbeelden van deze soorten dynamiek zijn de entreehal, gangen, verpleegkundigenpost, operatiekamer en cafetaria.

⁶ Bron: Forbo Flooring Systems Design Studio 2020

Omdat veelzijdigheid en aanpasbaarheid steeds belangrijker worden bij binnenruimtes, moeten deze ruimtes 'vloeiend' en met een innovatieve indeling worden ontworpen.

Dit kunnen we mooi illustreren door de ruimtes per 'interactiegraad' in te delen. Beeld u een diagram met concentrische cirkels in. De privékamer van de patiënt is de kleinste cirkel in het midden: een eigen ruimte waar hij of zij zich ongestoord kan terugtrekken. Daarbuiten ligt het volgende interactieniveau: dat tussen arts en patiënt. Hieronder vallen consultatie- en behandelingskamers. Tot slot zijn er de gemeenschappelijke gangen, waar patiënten meer verbonden zijn met de buitenwereld en waar ze meer prikkels kunnen krijgen. Deze verschillende gradaties komen tegemoet aan alle elementen die we in de eerder vermelde blauwdruk voor holistisch design opsomden.

Hieruit volgt dat een ruimte die flexibel genoeg is om te ontvangen, te bewegen, verbinding te maken, te concentreren en op te laden, de gebruikers een gevoel van normaliteit bezorgt. Bijvoorbeeld: een gepaste ruimte waarin verjaardagsfeestjes of jubilea met vrienden en familie kunnen worden gevierd, is een ruimte waar patiënten of bewoners geluk, liefde en verbondenheid voelen, zelfs als de omstandigheden erbuiten vaak geen bron van geluk zijn.

TOOLS EN UITDRUKKINGEN

“Kleuren kunnen een positief effect op herstellende patiënten hebben”.⁷

Nadat de vereisten voor een therapeutisch ontwerp voor een bepaalde patiëntengroep of ruimte in een gebouw in kaart gebracht zijn, kan de ontwerper zintuiglijke stimulansen zoals kleur, licht, geur, textuur enzovoort kiezen. Deze helpen het zenuwstelsel te regelen, waardoor het gewenste effect makkelijker wordt bereikt.

Traditiegetrouw zijn ziekenhuizen in sober, steriel wit gehuld. Deze tint wordt geassocieerd met zuiverheid, netheid en hygiëne, maar een volledig witte ruimte voelt al snel koud aan. Dat kleuren een effect op ons humeur hebben,

is bekend: blauw is bijvoorbeeld een vredige kleur die de concentratie bevordert, terwijl oranje- en geeltinten als warme, hoopvolle aardekleuren bekendstaan. Zwart staat dan weer voor angst of rouw. Kleuren kunnen dus een positief effect op herstellende patiënten hebben.⁷ Een kinderafdeling vol felle, vrolijke kleuren en leuke patronen is bijvoorbeeld een leuke omgeving die kinderen genoeg afleiding biedt. Groen is zo’n ‘verjongende’ kleur; een dynamiek die past binnen de biofilie.

⁷ W.R. Koggala, A.A. Hettiarachchi, (2016). 'Impact of room colour for patient's recovery; a study implemented with post cardiac surgery patients in Lanka hospitals, Colombo', p.1
https://www.researchgate.net/publication/320516064_Impact_of_room_colour_on_patient's_recovery_a_study_implements_with_post_cardiac_surgery_patients_in_Lanka_Hospitals_Colombo

Het gebruik van complexe, onregelmatige patronen in de muur- of vloerbekleding kan bij sommige patiënten voor verwarring zorgen, bijvoorbeeld mensen met dementie. Maar voor anderen is een patroon dat zichzelf steeds herhaalt, net een factor die ongewenst gedrag in de hand werkt. Mensen met compulsieve neigingen zijn een goed voorbeeld hiervan.

Kunst en decoratie zijn andere elementen die de sfeer in een ruimte kunnen bepalen. Abstracte kunst op zich kan de verbeelding van de kijker stimuleren en verwondering oproepen. Maar als die persoon zit te wachten op de resultaten van een medisch onderzoek, is extra verwarring en onzekerheid net het laatste wat hij of zij wil. Afbeeldingen van de natuur passen hier beter, omdat ze een gevoel van orde en rust geven.

De kamertemperatuur speelt een belangrijke rol bij het comfort in een ruimte. Maar de 'perfecte' temperatuur is zeer subjectief en kan anders aanvoelen bij patiënten met bepaalde aandoeningen. Dometica in patiëntenkamers komen niet alleen het comfort ten goede, maar geven de patiënt ook een groter gevoel van autonomie en zelfstandigheid. Hij of zij voelt zich dan namelijk minder afhankelijk van het ziekenhuispersoneel.

Hetzelfde geldt voor licht: genoeg natuurlijk licht is essentieel voor de gezondheid. De hoeveelheid licht en het tijdstip waarop we dit licht ontvangen, hebben namelijk een invloed op ons circadiaan ritme en ons hormoonstelsel. Daglicht is niet alleen

belangrijk voor onze waak- en slaapcyclus, de verschillende dagdelen zorgen ook voor structuur en orde. We kennen allemaal het gevoel dat de dagen in elkaar overvloeien als we urenlang in een gebouw vastzitten. Als we de zon elke dag zien opkomen en ondergaan, geeft dit een gevoel van comfort wanneer onze gezondheid niet optimaal is.

Een element dat soms vergeten wordt, maar ruimtes zeker een nieuwe dimensie kan geven, is textuur. Bovendien hebben texturen een praktische functie. Een getextureerde vloerbedekking kan de vloer minder glad maken of de grens tussen ruimtes aangeven voor blinde of slechtziende mensen. De textuur heeft ook invloed op de akoestische eigenschappen van een ruimte, omdat bepaalde texturen geluid absorberen. Dit is bijzonder handig in drukke zones, zoals gangen bij patiëntenkamers of naast ziekenhuisafdelingen. In de gezondheidszorg is textuur traditioneel een uitdaging op het vlak van hygiëne. Maar vandaag de dag zijn er unieke textiel vloerbedekkingen verkrijgbaar die wasbaar en geluiddempend zijn – en zelfs allergeenvrij.

Dit zijn slechts enkele voorbeelden van hoe ontwerpers de vele beschikbare tools kunnen gebruiken om een therapeutisch design samen te stellen.

CONCLUSIE

De ontwerpaanpak in de gezondheidszorg evolueert weg van het puur functionele en neigt steeds meer naar een filosofie waarbij de patiënt centraal staat. Helende zorgomgevingen verhogen het comfort en het welzijn, wat de genezing bevordert, de patiënt een autonoom gevoel geeft en de afhankelijkheid van menselijke hulp en medische middelen vermindert.

Stress verlagen is de belangrijkste drijfveer voor dit soort design. Dat wordt weerspiegeld in ontwerpkeuzes die angstgevoelens tot een minimum beperken en in plaats daarvan een gevoel van veiligheid, comfort en autonomie oproepen. De zorgomgeving wordt zo een 'tweede thuis'. Binnen deze welzijnstendens komen bepaalde thema's vaak aan bod, bijvoorbeeld genoeg daglicht en de kans om in de buitenlucht te komen, net als een slim gebruik van kleuren en domotica. Een tweeledige strategie voor design dat welzijn promoot, houdt rekening met de kenmerken, gewoonten en behoeften van

specifieke patiëntengroepen en specifieke zones in een zorginstelling. Vloeren, meubels en andere (architecturale) elementen worden zorgvuldig geselecteerd op basis van bepaalde eigenschappen zoals hygiëne, lichtreflectie, kleur en textuur. De combinatie van al deze elementen moet het beoogde doel bereiken. Toegang tot onlinetools, zoals productkiezers, kan helpen bij het kiezen van de juiste middelen.

Deze trend benadrukt de multidimensionele rol van de vloerbedekking in een zorgomgeving en biedt design en architectuur een interessante kans om een positieve, tastbare invloed te hebben op de gezondheid en het welzijn van onze moderne samenleving. Om het met de (geparafraseerde) woorden van Florence Nightingale te zeggen: design is op zichzelf een werkelijk hulpmiddel bij het herstel.

FORBO FLOORING SYSTEMS ONTWERPSERVICE

Met zijn speciale ontwerpservice helpt Forbo Flooring architecten en ontwerpers een keuze te maken uit de verschillende opties voor vloeren in een zorgomgeving. Wilt u advies over een specifiek project of hebt u een algemene vraag? Neem dan contact op met Forbo Flooring Systems via onze contactpagina of bekijk onze productzoeker op www.forbo-flooring.be

Forbo Flooring

't Hofveld 4B 001
1702 Groot-Bijgaarden
België
+32 2 464 10 10
info.belgium@forbo.com
www.forbo-flooring.be

Volg ons

